

קדושת אדם בפרשת ערכין - תגובה לתגובה

קראתי בעיון את תגובת הרב מאיר ברקוביץ שליט"א, ונהניתי מהתגובה העניינית, ובייחוד משפע המקורות בסוגייה שלא הכרתי עד כה. כן שמחתי לראות בדבריו ביסוס לקדושת האדם שחופשתי בפרשת הערכים. אמנם, בענ"ד נראה שלעיקר תגובתו של הרב ברקוביץ שליט"א שהתייחסה לחילוק שבין שלב הפלאת הערך לבין הדיון בו בבית הדין, אין אני מסכים עימו כפי שאפרט להלן. מי יתן ונזכה שתלמוד התורה בארץ-ישראל יהיה ש'מתוך שמנעימים זה לזה בהלכה תהא השמועה יוצאת מבוררת מבין שניהם', כדרכה של תלמודה של ארץ-ישראל שהינה מקל נועם, ומיניה ומיניה יתקלס עילאה.

א. רבינו חננאל חילק בין שלב הדיבור, שבו עדיין אין פעולה המדמה מעבר בעלות, דהיינו מקח וממכר, לבין השלב בו נראה שכבר יש פעולה המעבירה בעלות (כביאור רש"י לסוגייה בביצה לז. ד"ה משום מקח וממכר). בהקדשת כלי ידוע, רואים אנו את הפעולה המעבירה את הבעלות על הכלי מצד היותו ידוע, ואילו בדיבור שעדיין לא מחיל קדושה על ממון מסוים ומוגדר, לא נראית פעולת מעבר בעלות, וממילא אין זה בגדר האיסור שבמשנה.

רבינו ניסים התקשה בדברי רבינו חננאל מצד 'ערכי עלי', שאין בו את המצב כבהקדשת כלי ידוע, ואף על פי כן נאסר במשנה. הר"ן לא יישב את הקושי ונשאר בתמיהתו, ולא קישר את הפלאת הערך עם הפדיון הממוני כהצעת שלטי הגיבורים (וכן הוצע בהגהות מאלפס ישן על הר"ף במסכת שבת באות ג'), אף על פי שבכך תיושב תמיהתו, ונראה שלא בכדי.

הן לרבינו חננאל והן לרבינו ניסים הייתה תפיסה (בענ"ד) שישנה הפרדה ברורה בין שלב ההפלאה שבו עדיין אין גדר ממוני שדומה להעברת בעלות, לבין שלב הדיון בערכין שבו ישנו גדר ממוני.

ההבדל בין הר"ח לר"ן הוא שלר"ח - המשנה דיברה רק על פן הדיון הממוני בערך שכבר נידר, ורק על כך המשנה אמרה שזהו בגדר מצווה; ואילו לר"ן - המשנה דיברה הן על ההפלאה והן על הדיון בערך. הר"ן תמה על הר"ח מתוך התפיסה שהמשנה

דיברה אף על שלב ההפלאה, מדוע התעלם הוא מ'ערכי עלי' שאין בו צורת העברת ממון ככלי ידוע, ובכל זאת המשנה אסרה זאת. אף הר"ן בענ"ד לא קיבל את הצמדת ההפלאה לדיון בערך כחלק מן הצד הממוני, ועל כן נשאר בצריך עיון, ולא יישב בפשטות את שיטת רבינו חננאל. באם דברי נכונים, הרי שלרבינו חננאל אין כל קושי במשנה על אף שדיבר הוא רק על דמיון להעברת בעלות כ'כלי ידוע', שכן לשיטתו הערכין שבמשנה מתייחסים רק לשלב הדיון בערך ולא בהפלאה.

היוצא מדברינו בענ"ד, שהר"ן ואף רבינו חננאל לא קיבלו את דברי שלטי הגיבורים להגדיר כבר את שלב ההפלאה כ'כלי ידוע'. ניתן לומר כי הסיבה שהיה ברור לראשונים הללו שאין דין 'כלי ידוע' להפלאה, שכן בשלב זה עדיין לא ברור כלל כמה ישלם הנודר; שכן הדבר תלוי באומדן בית הדין ביכולתו לשלם, ואם כן קשה היה לר"ח ולר"ן לקבל הגדרה זו גם על שלב ההפלאה. (וביישוב שלטי הגיבורים ניתן לומר שהאדם עצמו בדרך כלל יודע את יכולתו הכלכלית ואולי על כן הגדיר ביחס למעריך בעל שלטי הגיבורים את מעשיו כהקדשת כלי ידוע).

הנה מצאנו בדברי רבינו חננאל תנא דמסייע לרמב"ם (בסוף הלכות נדרים) שחילק בתוך נדרי המצווה בין הנדר עצמו שהינו בעייתי, לבין יישומו שהינו חיובי, וכפי שפסק זאת בהל' ערכין וחרמין כפי שהבאתי במאמר. יודעים אנו כי הרבה פעמים הרמב"ם הסתמך בפסקיו על הר"ח, ואם כן סביר לומר שאף פה הרמב"ם הושפע מדברי רבינו חננאל.

אמנם הר"ן הבין שאף הפלאת הערך נמצאת בגדר המצווה, כפי שמתבטא בדבריו במסכת שבת (שהובאו על ידי הרב ברקוביץ), וכן כתב במפורש המאירי בביצה. נראה, אם כן, שהם הבינו שמתוך שהתורה יצרה את מערכת הערכין, מסתבר כי מערכת זו היא לכתחילה, בניגוד לשאר מערכת הנדרים שהינם בדרך כלל בדיעבד, ולא קיבלו הם את החילוק בין ההפלאה שהינה בדיעבד ובין הדיון בערכין שהוא בגדר מצווה, כפי שחילקו הר"ח והרמב"ם.

החילוק בין ההפלאה שאינה בגדר המצווה, ובין הדיון בערכין שרק הוא מצוי במצווה, נמצא ברמב"ם הן במניין המצוות שעל סדר ההלכות (ראש הל' ערכין וחרמין) - "מצות עשה לדון בדיני ערכין כאשר מפורש בתורה", והן בספר המצוות (מ"ע ק"ד). בעליל רואים אנו את הוצאת שלב ההפלאה מהגדרת הרמב"ם את מצוות הערכין בספר המצוות, שהמצווה מתחילה רק לאחר הנדר בהתאם למה שדייקנו במאמר מהל' נדרים. וזו לשונו בספר המצוות:

היא מה שהורתנו התורה בדין ערכי אדם. והוא כי מי שאמר ערכי עלי או ערך פלוני עלי אם היה זכר יפרע כך וכך ואם היתה נקבה תפרע כך וכך ולפי השנים כמו כן כמו שבא בכתוב ולפי עניין המעריך. והוא אמרו יתעלה איש כי יפליא נדר בערכך נפשות וכו'.

ב. הערה נוספת שרצייתי להעיר, אף על פי שהיא צדדית למאמרו של הרב מאיר ברקוביץ אך בענ"ד הינה עקרונית, מתייחסת לדבריו בהערה השנייה. שם ביסס הרב את הקדושה בבכור, ומתוך כך סייע לדברי ביחס לגמרא בערכין (ו:) בדיוק הלשון 'פדיה'. הרב כתב שם שאלמלא דברי הגאון הרב שמעון שקאפ זצ"ל שהסכים עם הדיוק, אזי: "נראה שאין ראייה מלשון פדיה, שכן הגישה הרווחת ביחס לפדיון הבן היא שאין קדושה בבכור, והמעשה הוא כ'מעשה פדיה' ותו לא", עד כאן לשון ההערה במאמר.

הדיוק, הן במילות הפסוקים והן בדברי חז"ל, הינו מקור מהימן ומדויק אף על פי שהיו שלא הבינו כך. עפר אני לרגלי גדולי ישראל שלא הבינו כך, ואף על פי כן זכה הדור שלנו - דור התחייה בא"י, שהשפה העברית תהיה שגורה על לשונו, ולהיצמד יותר לדיוקי הלשון מאשר נהגו בדורות עברו. בכך זכינו בדורנו להתקרב לשיטת רש"י והרמב"ם, שמילותיהם בסלע ושתיקתם במקום ששתקו - בתרין.

אף ללא דיוק הגר"ש שקאפ מאותו הדיוק "כיוון דכתיב בתורה לשון פדיה" כלשונו, עדיין דיוק זה בעניות דעתי נכון; ועצם העובדה כי גאון כגר"ש שקאפ זצ"ל גם כן דייק זאת - לא מוסיפה להצדקת העניין, ויש להתייחס לדיוק לכשעצמו. אמנם לאחר שראיתי כי זכיתי לכוון לדעת הגאון הנ"ל, אברך את ה' שזיכני לכוון לדעתו הגדולה, ואם ישנם שחולקים על הדיוקים שנדייק, הרי שמתוך גדולתם מחייב הדבר בדיקה נפה אחר נפה באם בקטנותי רוצה אני להציע כיוון אחר. אמנם נזכור כי הדברים הנאמרים בדור מאוחר אף הם חביבים לפני ריבוננו של עולם, והרינו כננסים על גבי הענקים, שעל אף קטנותנו - ישנן זוויות שזוכות להתייחסות דווקא בדורנו, וכדברי הרא"ה קוק זצ"ל באיגרותיו (שע"ח) "כל דור מאיר בתכונתו". חזקה עלינו דברי רבינו משה בן מימון זצ"ל בהקדמתו לספר המצוות ששלל את הדעה המחייבת התבססות על הדור הקודם ואיסור לחדש כל דבר, וכתב:

כי זהו שכל רוב הסגולות בזמננו זה כי לא יבחנו המאמר בענייניו אבל בהסכימו למאמר מי שקדם בלתי בחינת המאמר הקודם וכל שכן ההמון.

יהי רצון שנזכה בדורנו זה להוסיף נדבך לנדבכי כל הדורות הקדומים בבניין התורה, ונזכה מהרה לתורתו של מלך המשיח בבניין שלם עומד על תילו, כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם. אכ"ר.